

SYLWIA WACŁAWIK

**HOMOSEKSUALNY OZNACZA CHORY?
STEREOTYPOWE POWIĄZANIE HOMO- I BISEKSUALIZMU
Z ZABURZENIAMI PSYCHICZNYMI NA PRZYKŁADZIE WYBRANYCH FILMÓW**

*HOMOSEXUAL MEANS ILL? STEREOTYPICAL RELATIONS BETWEEN HOMOSEXUALITY
AND MENTAL DISORDERS. ANALYSIS OF SELECTED FILMS*

Katedra Psychologii Społecznej i Środowiskowej
Instytut Psychologii, Uniwersytet Śląski w Katowicach
Kierownik: prof. dr hab. Eugenia Mandal

Streszczenie

Wstęp. Film jest nie tylko wytworem konkretnych jednostek, ale przede wszystkim elementem kultury. Jako taki ukazuje schematy myślenia i obraz świata typowy dla społeczeństwa, w którym powstał. Osoby o orientacji psychoseksualnej odmiennej od dominującego wzorca heteroseksualnego, podobnie jak wiele innych grup mniejszościowych, narażone są na społeczne wykluczenie, stygmatyzację i stereotypizację. W ciągu ostatniego wieku wiedza na temat zjawiska homoseksualizmu niepomierne się zwiększyła, dzięki czemu jesteśmy już w stanie stwierdzić, iż nie jest to choroba. Niestety wiedza ta nie jest powszechna. W świadomości społecznej homoseksualizm często utożsamiany jest z zaburzeniem identyfikacji płciowej lub preferencji seksualnej. Jest także łączony z występowaniem problemów psychicznych.

Cel. Przedmiotem niniejszego opracowania jest ustalenie czy, i w jakiej mierze, popularne przedstawienia filmowe, poruszające tematykę homoseksualizmu, przyczyniają się do utrwalania negatywnej stereotypizacji osób o odmiennych orientacjach seksualnych.

Material i metoda. Analizie o charakterze jakościowym poddano wybrane filmy z nurtu popularnego, powstałe w kręgu kultury zachodniej między rokiem 1993 a 2010. Wyboru dokonano w sposób celowy, kierując się tematyką filmów oraz ich wartością artystyczną. Przedmiot analizy zawężono do obrazu osób homoseksualnych: porównano na ile odzwierciedla on stereotypowy sąd, iż homoseksualista jest osobą chorą.

Wyniki i wnioski. Analizowane filmy w większości prezentują osoby homoseksualne w sposób wielowymiarowy, nie skupiając się w ich charakterystyce wyłącznie na sposobie zaspokajania popędu seksualnego. Pomimo tego nie są wolne od stereotypowych uproszczeń, także tych związanych ze zdrowiem psychicznym oraz źródłami orientacji homoseksualnej.

SŁOWA KLUCZOWE: homoseksualność, stereotypy, uprzedzenia, dyskryminacja, film.

Summary

Introduction. The movie is not only a product of an individual, but mostly element of culture. It shows stereotypical beliefs and the way of thinking typical for society in which it was produced. Individuals with psychosexual orientation different from the dominant heterosexual pattern, like many other minority groups, are exposed to social exclusion, stigmatization and stereotyping. During the last century, knowledge about the phenomenon of homosexuality has increased enormously, so now we are able to say that this is not an illness. Unfortunately, this knowledge is not widespread. In social awareness homosexuality often is associated with gender identity or sexual preference disorder. It is also linked with mental health problems.

Aim. The subject of this study is to show whether and how the popular movies about homosexuality contribute to the preservation of negative stereotyping of people with different sexual orientations.

Material and method. I analyzed selected popular films produced in Western Europe and the United States between 1993 and 2010. Selection was made in a targeted manner, guided by the theme of films and their artistic value. Subject of the analysis was limited to the image of homosexual people: how far it reflects the stereotypical belief that a homosexual is mentally ill person.

Results and conclusions. The analysis demonstrated that mostly films present homosexual people in a multidimensional way, focusing not only on the aspect of sexual drive, although they are not free from stereotypical simplifications, including those related to mental health and sources of homosexual orientation.

KEY WORDS: homosexuality, stereotypes, prejudices, discrimination, film.

Wstęp

Homoseksualność od początku funkcjonowania w literaturze naukowej traktowana była jako patologia o charakterze medycznym, ściślej jako zaburzenie psychiczne. Ponad stuletnia tradycja medykalizacji i patologizacji tego zjawiska nie daje się łatwo przełamać, pomimo jasnego stanowiska świata nauki i jednoznacznego uznania orienta-

cji homo- i biseksualnej za alternatywne stany normy. W dalszym ciągu ogromnie rozpowszechniona jest obiegowa opinia, uznająca nietypowe postacie orientacji psychoseksualnej za zaburzenia preferencji seksualnych, podobne w swej naturze do takich dewiacji jak zoofilia czy pedofilia. Popularne jest również łączenie orientacji homo- czy też biseksualnej z zaburzeniami identyfikacji lub roli płciowej. W potocznym myśleniu występuje także błąd poznawczy,

polegający na uznawaniu istniejącej, dodatniej korelacji między homo- i biseksualizmem a zaburzeniami psychicznymi za zależność przyczynowo-skutkową.

Film jest nie tylko wytworem konkretnych jednostek, ale przede wszystkim elementem kultury. Jako taki ukazuje schematy myślenia i obraz świata typowy dla społeczeństwa, w którym powstał. Stąd też można przypuszczać, iż analiza treści przekazów filmowych pozwala na wgląd w reprezentatywne dla jakiejś grupy sposoby charakteryzowania zjawisk społecznych.

Osoby nieheteroseksualne narażone są na wiele negatywnych konsekwencji braku społecznej akceptacji. Pociąga on za sobą realne skutki dla stanu zdrowia i dobrostanu psychicznego tych jednostek. Z tego punktu widzenia niezwykle istotna jest praca dydaktyczna dążąca do zmiany negatywnych stereotypów i niwelowania uprzedzeń. Odpowiednio dobrane dzieła filmowe, dzięki swemu oddziaływaniu na emocje i potencjałowi wzbudzania współczucia, mogą przyczyniać się do tego efektu.

Niniejsza praca ma na celu wskazanie czy, oraz w jakiej mierze, popularne przedstawienia filmowe, poruszające tematykę homoseksualizmu, przyczyniają się do utrwalania negatywnej stereotypizacji osób o odmiennych orientacjach seksualnych, a także zaproponowanie możliwości wykorzystania omawianych produkcji do pracy dydaktycznej.

Teoretyczne podstawy analizy: stereotypy, uprzedzenia, dyskryminacja – rozróżnienia definicyjne. Związek orientacji homo- i biseksualnej z wyższym ryzykiem zaburzeń psychicznych. Stereotypy dotyczące mniejszościowych orientacji seksualnych

Termin stereotyp wprowadzony został do literatury przez dziennikarza Waltera Lippmanna [1]. Uważał on, że jest to pewien uproszczony i niedokładny, umysłowy obraz świata. Stereotyp dotyczy zagadnień społecznych, a w szczególności stosunków międzygrupowych. Przekazywany jest w procesie socjalizacji za pomocą języka, zwykle więc wyprzedza bezpośrednie doświadczenie. Jego podstawową funkcją jest porządkowanie skomplikowanej rzeczywistości społecznej, a także obrona wartości – stereotyp nie jest neutralny pod względem oceniającym, ale wyraźnie wiąże się z emocjami. Z tego też powodu jest to struktura trwała – ukierunkowuje myślenie na poszukiwanie swego potwierdzenia [2].

Psychologiczne spojrzenie na stereotypy podkreśla nieco inne aspekty tego zjawiska. Najpopularniejsze w psychologii jest poznawcze ujęcie stereotypów. Według przedstawicielki tego nurtu Idy Kurcz jest to: „struktura poznawcza zakodowana w umyśle jako reprezentacja umysłowa kategorii społecznych” [3]. Stereotypy są wynikiem procesu stereotypizacji, czyli (inaczej niż w spojrzeniu społeczno-kulturowym) pewnego atrybutu myślenia, zjawiska związanego z błędnym przetwarzaniem informacji, generalizacją.

Pomimo pewnych kontrowersji, większość psychologów zgadza się, co do określonych cech stereotypów: mają

one charakter poznawczy i zawierają jakąś uogólnioną wizję rzeczywistości, która dana jest przed doświadczeniem i je ukierunkowuje. Odnoszą się do kategorii społecznych oraz są tworzone i utrzymywane dzięki grupie. Są wysoce nieelastyczne i odporne na zmiany. Treść stereotypu jest uogólniona i uproszczona, ale nie zawsze fałszywa. Uproszczenie to polega na przecenianiu różnic międzygrupowych oraz niedocenianiu różnic wewnątrzgrupowych. Stereotypy zwykle wiążą się z wartościowaniem i emocjonalnym stosunkiem do rzeczywistości, mogą być pozytywne lub negatywne, lecz również neutralne – same w sobie nie są emocjami a zbiorem przekonań. Stereotypy mają tendencję do łączenia się w zespoły, tworzenia spójnych systemów wzajemnie wzmacniających się opinii. Wiążą się także z językiem, są utrwalone w języku i za jego pomocą przekazywane. Cechuje je ponadto wysoka subiektywna pewność [1, 2].

Podejście poznawcze kładzie nacisk na nieuchronny charakter stereotypów i ich funkcje adaptacyjne. Jest to mechanizm myślenia upraszczający złożone informacje o rzeczywistości i pozwalający na natychmiastową orientację. Z tego też powodu samo istnienie tendencji do stereotypowania należy uznać za zjawisko naturalne i neutralne [4].

Badacze zgadzają się co do tego, że stereotypy mają tendencję do automatycznego pojawiania się w reakcji na bodziec. Nie oznacza to jednak, że zawsze mają wpływ na zachowanie. Particia Devine [5] udowodniła eksperymentalnie ogromną różnicę między przetwarzaniem automatycznym informacji stereotypowych, a ich przetwarzaniem kontrolowanym, gdzie to drugie oznacza włączenie świadomości w celu weryfikacji treści o charakterze stereotypowym, która pojawiła się w umyśle. Istnieje więc możliwość świadomej kontroli nad stereotypami, ich „wyłączenia”. Zdolność ta jest jednak znacznie ograniczona w momencie, gdy stereotyp wiąże się z emocjami, czyli wejdzie w skład uprzedzenia.

W literaturze przedmiotu można się spotkać z niejasnościami w używaniu pojęć stereotypów i uprzedzeń. Bardziej precyzyjne rozpatrywanie pozwala jednak na dostrzeżenie ich rozdzielnosci [6]. Istoty tej różnicy upatruje się zwykle w innym rozłożeniu akcentów na charakter poznawczy i emocjonalny: stereotyp ma przede wszystkim naturę sądu poznawczego, choć zwykle jest skojarzony z emocjami, natomiast w uprzedzeniu najistotniejszy jest komponent emocjonalny, choć nie można negować również kognitywnego. Zdzisław Chlewiński [1] zakłada równorzędność pojęć stereotypów i uprzedzeń – są to postawy o nierównomiernie rozłożonych akcentach na różne komponenty. Inaczej kwestię tę widzi Ida Kurcz [3]. Zakłada ona, że stereotypy to schematy poznawcze, natomiast uprzedzenia to postawy wobec określonej kategorii społecznej – mają zatem bardziej skomplikowany charakter. Ponadto uprzedzenie jako postawa ma szczególnie silny składnik afektywny, a jej komponent poznawczy najczęściej przyjmuje formę stereotypu. Uprzedzenie stanowi zatem kategorię nadrzędną. Podobnie wyjaśnia zależności między tymi pojęciami Elliot Aronson [7]. Zgodnie z jego interpretacją najszerszym pojęciem jest uprzedzenie – może być ono rozumiane jako generalna, „wroga bądź negatywna po-

stawa dotycząca wyróżniającej się grupy ludzi, oparta wyłącznie na ich przynależności do tej grupy” [7]. Według Elliota Aronsona stereotypy i dyskryminacja stanowią odpowiednio komponent poznawczy i behawioralny uprzedzenia.

Uprzedzenia, z racji swego oparcia na komponencie emocjonalnym, są bardzo trudne do zmiany. Nie jest to możliwe poprzez oddziaływanie o charakterze poznawczym, ponieważ silne emocje powodują zniekształcanie otrzymywanych informacji. Osłabianie uprzedzeń, choć trudne, jest jednak możliwe. Skuteczną, lecz kłopotliwą do zastosowania, jest technika kontaktu, spełniającego ściśle określone kryteria [7]. Bardziej przystępna jest metoda odwrócenia sytuacji [8]. Polega ona na „wczuciu się” w rolę osoby, wobec której odtwarzane są stereotypowe przekonania, a przez to wzbudzenie uczuć pozytywnych, sympatii i współczucia. Odwrócenie sytuacji prowadzi do zrozumienia wpływu stereotypizacji na osobę i psychologicznych oraz społecznych konsekwencji tego stanu.

Terminem budzącym zdecydowanie mniej niejasności jest dyskryminacja. Oznacza ona działanie wynikające z uprzedzenia, skierowane przeciwko członkom określonej grupy wyłącznie na podstawie ich przynależności do niej. Zachowanie to ma charakter nieuzasadniony, negatywny lub krzywdzący [7].

Jak zauważa Katarzyna Adamska [8], dyskryminacja może mieć charakter prawno-instytucjonalny, gdy przebiega za pośrednictwem oficjalnych instytucji danej grupy lub społeczno-obyczajowy, przyjmujący postać nieformalnych nacisków, wykluczania, stygmatyzacji. Może mieć również wymiar polityczny, oznaczający ograniczenia możliwości uczestniczenia w życiu politycznym lub ekonomicznym, gdy oznacza utrudnianie dostępu do dóbr lub usług.

Przejdźmy teraz do krótkiej charakterystyki pojęcia orientacji homoseksualnej. Zgodnie z Amerykańskim Towarzystwem Psychologicznym, orientacja seksualna to „trwały emocjonalny, uczuciowy i seksualny pociąg wobec osób określonej płci” [9]. Ze względu na ukierunkowanie popędu na osoby tej samej, przeciwnej lub obu płci wyróżniamy orientację homoseksualną, heteroseksualną i biseksualną. Należy szczególnie podkreślić, iż orientacja zawiera w sobie nie tylko komponenty seksualne, ale jest: „kompleksem zachowań, emocji, fantazji, zainteresowań seksualnych i preferencji życiowych” [10]. Z tej przyczyny należałoby właściwie mówić o orientacji psychoseksualnej.

Początkowo orientację seksualną rozumiano jako prosty, dwubiegunowy wymiar: heteroseksualizm – biseksualizm – homoseksualizm, biorący pod uwagę wyłącznie zachowania seksualne. Jego rozszerzenie do siedmiostopniowej skali zaproponował, po pionierskich badaniach zachowań seksualnych Amerykanów, Alfred Kinsey [11]. Skala ta nadal ujmowała homo- i heteroseksualność jednowymiarowo oraz opierała klasyfikację na zachowaniach seksualnych, znacznie jednak poszerzyła wymiar „środką” – pokazała tym samym, iż istnieje ogromny zakres osób i zachowań niepoddających się prostej dychotomii, a granica między homo- i heteroseksualizmem jest płynna. Obecnie popularne jest ujmowanie homo- i heteroseksualności

jako dwóch niezależnych wymiarów. Spojrzenie takie zaproponował Michael Storms [12]. W tym modelu orientacja seksualna jest wypadkową obu skal i może osiągnąć cztery postacie: homoseksualizm, heteroseksualizm, biseksualizm i aseksualizm (niski wynik w obu skalach). Ujmowanie tendencji homo- i heteroseksualnych jako dwóch odrębnych wymiarów pozwala na zdecydowanie bardziej precyzyjne badanie różnych aspektów ludzkiej seksualności: zachowań, fantazji, preferencji emocjonalnych i życiowych.

Rozumienie homoseksualności ewoluowało wraz z coraz głębszym zrozumieniem natury orientacji seksualnej w ogóle. W pierwotnych ujęciach przyjmowano klasyfikowanie oparte wyłącznie na aktach seksualnych – do homoseksualistów zaliczano już osoby o incydentalnych lub zastępczych kontaktach z osobami tej samej płci, natomiast nie brano pod uwagę faktu, że wiele osób nastawionych homoseksualnie może nie mieć możliwości realizacji swego popędu. Inne definicje brały pod uwagę fantazje i pragnienia seksualne. Aktualne ujęcia seksuologiczne kładą nacisk zarówno na ukierunkowanie emocjonalne, trwałość nastawienia, jak i faktyczną realizację zachowań homoseksualnych: według Zbigniewa Lwa-Starowicza, Michała Lwa-Starowicza i Stanisława Dulko homoseksualizm to: „wyłączne lub prawie wyłączne ukierunkowanie zainteresowań i potrzeb seksualnych na osoby własnej płci, w połączeniu z zachowaniami o charakterze homoseksualnym, przy nieskrępowanej możliwości swobodnego wyboru partnera erotycznego” [13]. Obecnie również, z uwagi na sceptycyzm w kategoryzowaniu ludzkich doświadczeń seksualnych według obiektywnych i stabilnych norm „popularne staje się używanie terminu „homoseksualizm” w kategoriach subiektywnej autodefinicji i za osoby homoseksualne uznaje się te, które same tak się postrzegają na danym etapie życia” [10].

Badania potwierdzają wyższe ryzyko zaburzeń psychicznych wśród osób homo- i biseksualnych. Dotyczy to występowania takich problemów, jak zaburzenia nerwicowe, afektywne, uzależnienia czy samobójstwa [14, 15]. Jednak ryzyko to nie wynika bezpośrednio z nietypowej orientacji seksualnej, natomiast tłumaczone jest zjawiskiem zwanym stresem mniejszościowym („minority stress”). Jest to specyficzny rodzaj dysstresu, powodowany przez stygmatyzację, uprzedzenia i dyskryminację, jakiego doznają członkowie negatywnie ocenianych społecznie grup mniejszościowych [15].

Przypisywanie jednostce stereotypowo pojętej roli określa się jako naznaczenie, etykietowanie czy też stygmatyzację [8]. Proces społecznego etykietowania przyczynia się do wytworzenia dewiacji w następujący sposób:

- a) pewne zachowanie jest zinterpretowane jako dewiacyjne, ponieważ narusza normy społeczne
- b) konkretne jednostki zachowujące się w ten sposób są zakwalifikowane do określonej kategorii dewiantów
- c) osoby te są traktowane w sposób uważany za stosowny wobec danej kategorii dewiantów [16].

Należy zaznaczyć, iż „dewiacja (...) ma charakter relatywny, wynika z kontekstu, zależy od sytuacji i osoby naznaczającej. Nie jest immanentną cechą zachowania.

Staje się ono dewiacyjne dopiero na skutek reakcji społecznej” [8].

Udowodniono, że występowanie dysfunkcji psychologicznych jest skorelowane z wielkością napotkanego stresu, to jest z ilością negatywnych reakcji społecznych. Wielkość ta z kolei, wiąże się z otwartością stylu życia oraz konformizmem wobec ról genderowych, które wpływają na pojawienie się bezpośredniej stygmatyzacji społecznej, jak również ze stopniem zinternalizowania norm grupy większościowej [9, 14].

Spośród rozbudowanego, stereotypowego obrazu osoby homoseksualnej omówione zostaną tylko aspekty związane z postrzeganiem homoseksualizmu jako choroby.

Powszechne jest postrzeganie homoseksualisty jako człowieka zaburzonego [17]. Przy czym nie tylko skłonności homoseksualne definiuje się jako nienormalne czy perwersyjne, ale przypisuje się osobom homoseksualnym liczne zaburzenia czy choroby psychiczne, będące jakoby wynikiem ich „problemu”. Zależność przyczynowa między homoseksualizmem a występowaniem nerwic, depresji, zaburzeń somatycznych czy też tendencji samobójczych jest pozorna. Jak już wspomniano, problemy psychiczne osób o nietypowych orientacjach seksualnych wynikają bowiem z konfliktu między własnymi potrzebami seksualnymi a normami społecznymi i mogłyby ich nie być, gdyby presja społeczna była mniejsza [18].

Inne stereotypowe sądy dotyczące homoseksualizmu przedstawia Katarzyna Adamska [8]:

- ▲ Homoseksualizm oznacza inwersję płci – heteroseksualizm jest tak silnym składnikiem społecznie pojmowanej kobiecości i męskości, że jego zaprzeczenie podważa w potocznym myśleniu tożsamość płciową osoby. W skrajnym ujęciu stereotyp ten oznacza przeświadczenie, że wszyscy homoseksualiści mają problem z zaakceptowaniem swojej płci biologicznej, co prowadzi do transseksualizmu lub transwestytyzmu. W nieco złagodzonej formie jest to wyobrażenie „zniewieściałego” geja (poruszającego się i mówiącego jak kobieta, dbającego o swój wygląd, przejawiającego kobiece cechy charakteru, jak wrażliwość, zmienność emocjonalna, bierność, uległość oraz dbałość o innych) i „męskiej” lesbijki (agresywnej, silnej, dominującej, ubierającej się po męsku, noszącej krótko przyszyte włosy, nie stosującej makijażu i biżuterii) jako typowych przedstawicieli swojej grupy (por. [19, 20]).
- ▲ Homoseksualizm stanowi zagrożenie dla dzieci – w sądzie tym zawiera się obawa o możliwości „zarażenia się” skłonnościami homoseksualnymi oraz błędne utożsamienie homoseksualizmu z pedofilią.
- ▲ Homoseksualiści to grupa szczególnie kryminogenna – pogląd ten wynikać może z selektywnego przetwarzania informacji (zwracania szczególnej uwagi na doniesienia o przestępstwach popełnianych przez osoby homoseksualne) oraz z tradycji badawczej, w której wnioski na temat ogółu osób homoseksualnych wyciągano ze studiów nad jednostkami trafiającymi do więzień, gdyż tylko takie były łatwo dostępne.

Barbara Pilecka [17] podaje również popularne wyobrażenia na temat sposobu życia osób homoseksualnych:

1. Samotny-tajemniczy.

Osoby homoseksualne postrzegane są jako żyjące samotnie, wyalienowane, nieszczęśliwe i zrozpaczone. Ich życie jest puste i pozbawione znaczenia a jedynym celem doznawanie przejściowej fizycznej satysfakcji.

2. Prowadzący rozwiązłe życie seksualne, agresywny.

Przeciwstawnym obrazem jest homoseksualista prowadzący rozwiązłe życie seksualne, nieustannie zmieniający partnerów. Jego życie skoncentrowane jest wyłącznie na dostarczaniu sobie przyjemności, jest egoistyczny i agresywny wobec partnerów. Nie potrafi stworzyć intymnego związku, gdyż nie przywiązuje się emocjonalnie do partnerów.

Powszechne występowanie stereotypów niesie ze sobą poważne implikacje dla życia codziennego osób homoseksualnych. Uprzedzenia powodują niechęć społeczną do zezwolenia na legalizację związków jedнопłciowych, odmawianie homoseksualistom prawa do rodzicielstwa jak również do wykonywania zawodów pedagogicznych oraz zaufania społecznego [21].

Material i metoda

W celu ustalenia czy oraz ewentualnie w jakiej mierze, popularne przedstawienia filmowe, poruszające tematykę homoseksualizmu, przyczyniają się do utrwalania negatywnej stereotypizacji osób o odmiennych orientacjach seksualnych, przeprowadzono analizę o charakterze jakościowym. Przedmiotem badania uczyniono wybrane filmy, powstałe w kręgu kultury zachodniej, między rokiem 1993 a 2010. Wyboru dokonano w sposób celowy, kierując się tematyką filmów oraz ich wartością artystyczną. Dodatkowymi kryteriami doboru była przynależność filmu do nurtu popularnego oraz jego przydatność do pracy dydaktycznej.

Kryteria analizy zawężono tu do obrazu osób homoseksualnych. Porównano:

- na ile odzwierciedla on stereotypowy sąd, iż homoseksualista jest osobą chorą
- w jakiej mierze sposób funkcjonowania homoseksualistów, zobrazowany w filmie, jest zgodny z aktualnymi ustaleniami badań naukowych.

Analiza objęła następujące filmy:

- ▲ „The Kids are all right”, prod. USA 2010, reż. Lisa Cholodenko, 104 min. Film prezentuje przebieg kryzysu w rodzinie lesbijek (Nic i Jules) wychowujących razem dzieci, poczętych na drodze sztucznego zapłodnienia. Katalizatorem kryzysu jest skontaktowanie się dzieci ze swoim dawcą spermy.
- ▲ „Obywatel Milk” (Milk), prod. USA 2008, reż. Gus Van Sant, 128 min. Film biograficzny przedstawiający życie Harveya Milka – działacza ruchu walki o prawa gejów i pierwszego otwarcie homoseksualnego radnego w Stanach Zjednoczonych. Polityk został zastrzelony w roku 1978

przez kolegę z rady miasta. Film jest zapisem powstawania ruchu gay liberation jak również, na ogólniejszym poziomie, sentymentalną podróżą w lata siedemdziesiąte XX wieku.

- ▲ „Tajemnica Brokeback Mountain” (Brokeback Mountain), prod. Kanada, USA 2005, reż. Ang Lee, 134 min. Opowieść o życiu i miłości dwóch mężczyzn. Ennis Del Mar i Jack Twist poznają się w 1963 roku w Wyoming. Obaj zostają zatrudnieni do wypasu owiec na zboczach góry Brokeback. Między mężczyznami rodzi się uczucie, które determinuje całe ich późniejsze życie.
- ▲ „Złe wychowanie” (La mala educacion), prod. Hiszpania 2004, reż. Pedro Almodovar, 105 min. Bardzo kontrowersyjny film, ukazujący w sposób niezwykle bezpośredni (dla niektórych nawet ordynarny) problemy pedofilii wśród księży, homoseksualizmu, transwestytyzmu i transseksualizmu. Dzieło ma skomplikowaną fabułę, zawiera w sobie wiele historii – wyjściowa opowieść dotyczy szkolnej przyjaźni dwóch chłopców (Ignatio i Enrique), która została brutalnie przerwana przez dyrektora placówki – księdza, molestującego seksualnie jednego z podopiecznych. Dalszy ciąg życia bohaterów poznajemy w wielu wersjach.
- ▲ „American Beauty”, prod. USA 1999, reż. Sam Mendes, 122 min. Historia mężczyzny po 40-stce, Lestera Burnham, przeżywającego kryzys wieku średniego. Istotny w niniejszym artykule motyw homoseksualny, dotyczy rodziny sąsiadów głównego bohatera – Fittsów. Głowa domu, pułkownik Frank Fitts to były wojskowy, żelazną ręką wychowujący syna i nie okazujący żadnych uczuć żonie. Jego idealny z pozoru dom okazuje się być zbudowany na kłamstwie i zaprzeczeniu – Frank ma skłonności homoseksualne, których nie akceptuje i za wszelką cenę stara się ukryć, nawet kosztem dobra syna i życia Lestera.
- ▲ „Filadelfia” (Philadelphia) prod. USA, 1993, reż. Jonathan Demme, 125 min. Film opowiada historię walki sądowej młodego, zdolnego prawnika (Andrew Backett) z dawnymi pracodawcami, którzy zwolnili go pod pozorem niekompetencji w chwili, gdy odkryli, że jest on chorym na AIDS homoseksualistą. Andrew pomimo pogarszającego się stanu zdrowia postanawia walczyć o sprawiedliwość.

Wyniki i wnioski

„The Kids are all right”, prod. USA 2010, reż. Lisa Cholodenko, 104 min.

a) treści stereotypowe

„The Kids are all right”, choć w zdecydowanej większości aspektów zgadza się z wiedzą psychologiczną, podtrzymuje stereotypowe przekonanie na temat podzia-

łu ról w związku jednopłciowym na męską i żeńską, zgodnie z wzorcem obowiązującym w parach heteroseksualnych. Odpowiada to mitowi inwersji płci osób zorientowanych homoseksualnie oraz hetronormatywnemu przekonaniu, że w prawidłowo funkcjonującym związku konieczne jest współdziałanie aspektu męskiego i żeńskiego. W filmowej parze Jules pełni rolę żeńską, a Nic męską i jest to podkreślone w szeregu aspektach. Nic nosi bardzo krótkie włosy i ubiera się po męsku, jest lekarzem (często nosi w domu fartuch) i jedynym żywicielem rodziny, zachowuje się w sposób dominujący i autorytarny. Z drugiej strony Jules nosi długie, rozpuszczone włosy oraz bardziej podkreśla kobiecość w stroju. Sprawia wrażenie zagubionej w życiu, po raz kolejny próbuje prowadzić własną firmę. W stosunku do dzieci przyjmuje postawę przyjacielską i często broni je przed nakazami Nic. Różnica między kobietami zaznaczana jest już od pierwszych scen filmu (00:03:00). Widzimy tu rodzinną kolację. Nic wraca z pracy (nieco spóźniona) i siada u szczytu stołu. Zachowuje się w sposób dominujący – opowiada o swojej pracy, przypomina córce o obowiązkach, z lekceważeniem odnosi się do projektów zawodowych partnerki. Warto również zwrócić uwagę na scenę kłótni kobiet w restauracji Paula (01:01:28). Nic wyraża obawę, że Paul „przejmuje jej rodzinę”. Skarży się także na przeciążanie związane z koniecznością utrzymywania rodziny i ponoszenia za nią całkowitej odpowiedzialności. Jules z kolei zarzuca partnerce, że świadomie zatrzymywała ją w domu i nie pozwalała rozwijać kariery zawodowej, gdyż „zawsze chciała mieć żonę”.

Badania wskazują, iż tak jednoznaczny podział ról jest w parach jednopłciowych zjawiskiem marginalnym [19, 25].

b) treści podważające stereotyp

Bardzo istotnym elementem świata przedstawionego w filmie jest brak występowania w nim reguły heteronormatywności. Nietypowa rodzina ukazana jest tu jako zjawisko całkowicie zwyczajne – normatywność jest wręcz transparentna, przez nikogo nie podważana. Widzimy tu obraz szczęśliwej rodziny, w której pojawiają się typowe problemy. Żyjące razem kobiety nie odczuwają jakichkolwiek oznak braku akceptacji społecznej, również ich dzieci nie wydają się zakłopotane nietypowym charakterem swej rodziny. Obrazuje to sceną pierwszej rozmowy Joni (córki) z Pauliem (biologicznym ojcem – 00:12:00). Dziewczyna z całkowitą naturalnością mówi, że ma dwie mamy i wydaje się zniecierpliwiona musząc tłumaczyć, iż są to lesbijki.

Dzieło Cholodenko zasługuje na szczególną uwagę psychologów ze względu na wiarygodne, zgodne z wiedzą naukową przedstawienie dynamiki relacji w związku jednopłciowym oraz specyfiki wychowywania dzieci przez pary homoseksualne. Jedną z pierwszych scen w filmie (00:03:00), pokazująca wspólny, rodzinny posiłek, demonstruje takie cechy relacji w rodzinie, jak ciepło emocjonalne, wzajemny szacunek, zainteresowanie, otwartość na krytykę czy też przyznawanie się do błędów. Filmowe dzieci rozwijają się normalnie, nie przejawiają zaburzeń emocjonalnych czy zachowania, nie mają problemów w funkcjonowaniu społecznym oraz nie

występują u nich zaburzenia identyfikacji i roli płciowej, co zgadza się z doniesieniami z badań [22, 23]. Prawidłowe jest także ukazanie znaczenia biologicznego ojca w strukturze rodzin lesbijek, poczynających dzieci metodą sztucznego zapłodnienia. Dawca spermy nie jest postrzegany jako „figura rodzicielska”, dzieci są go ciekawe, ale nie czują wobec niego bliskości emocjonalnej i przywiązania, gdyż nie pełnił on nigdy roli opiekuńczej. Fakt ten podkreślony jest poprzez język jaki stosują, mówiąc o mężczyźnie – używają słowa „dawca” a nie „ojciec”. Ten aspekt funkcjonowania filmowej rodziny również jest zgodny z wynikami badań psychologicznych [24]. Omawiany film podważa stereotypowe sądy wskazujące, iż osoby homoseksualne są zaburzone psychicznie, nie są zdolne do stworzenia udanego związku oraz krzywdzą dzieci. Jest przez to godzien polecenia w celach dydaktycznych.

„Obywatel Milk” (Milk), prod. USA 2008, reż. Gus Van Sant, 128 min.

a) treści stereotypowe

Choć w analizowanym filmie homoseksualność sama w sobie pokazana jest pozytywnie, mamy do czynienia ze stereotypowym przedstawieniem gejów, jako mężczyzn w pewnej mierze sfeminizowanych – ich wygląd, sposób poruszania się, gestykulacja, są specyficzne, „miękkie”. Są to również osoby łatwo nawiązujące kontakty seksualne, co zgadza się z potocznie przyjmowanym promiskuityzmem homoseksualistów – Harvey Milk z oboma swoimi partnerami spędza wspólne noce przy pierwszym spotkaniu.

Podobnie jak w „The Kids are all right” widzimy tu stereotypowy obraz podziału ról w relacji na męską i kobiecą. Obaj partnerzy Milka pełnili w jego związkach role kobiece i obaj odchodzili od niego z „kobiet” przyczyn – z powodu braku poświęcenia im dostatecznie dużej ilości czasu i uwagi.

b) treści podważające stereotyp

Postać H. Milka może służyć jako przykład zjawiska dewiacji wtórnej. Proces ten jest wynikiem społecznego naznaczenia osób, przejawiających zachowania uznane za przekraczające normy (dewiacyjne). Osoby traktowane jak dewiancy są prowokowane do zachowań potwierdzających narzuconą im definicję ich osoby. Ponadto w wyniku długotrwałego poddania wpływowi reakcji społecznej mogą zinternalizować rolę dewianta, uczynić z niej istotny element tożsamości oraz determinantę stylu życia [8]. Dewiacja wtórna nie musi oznaczać internalizacji norm społecznych i samopotępienia, często przeciwnie – przejawia się poprzez walkę z normami, ich konsekwentne przekraczanie (co jest właśnie istotą dewiacji) i próbę wprowadzenia zmian. W postaci Milka doskonale pokazane jest konsekwentne podporządkowanie całego życia stygmatyzowanemu elementowi tożsamości. Identyfikacja osobista w roli geja jest w jego przypadku dominująca i determinująca sposób funkcjonowania.

Obraz w sposób prawidłowy ukazuje patogenezę problemów psychicznych osób homoseksualnych. Jednostki

te prezentowane są jako ofiary stereotypów i uprzedzeń, i w takim kontekście pojawiają się ich zaburzenia psychiczne (depresja, myśli i próby samobójcze) – jest to więc schemat zgodny z ustaleniami badawczymi [15].

„Tajemnica Brokeback Mountain” (Brokeback Mountain), prod. Kanada, USA 2005, reż. Ang Lee, 134 min.

a) treści stereotypowe

Film nie powiela treści stereotypowych, krzywdzących osoby nieheteroseksualne.

b) treści podważające stereotyp

W „Tajemnicy Brokeback Mountain” bohaterowie podzielają społeczny pogląd o nienormalności potrzeb i zachowań homoseksualnych. Proces radzenia sobie ze społeczną nienormatywnością homoseksualizmu prowadzi u nich do odrzucenia możliwości włączenia tej identyfikacji do własnej tożsamości. Charakterystyczny jest tu brak nazwania swoich skłonności, brak włączenia homoseksualności w obraz siebie.

W rozmowie (0:30:30) następującej po ich pierwszym kontakcie seksualnym obaj mężczyźni stwierdzają stanowczo: „Nie jestem ciotą”, w innej ważnej scenie, w której bohaterowie zastanawiają się w jaki sposób mogą kontynuować związek (01:07:00) Ennis mówi o łączącej ich namiętności tak, jakby była to zewnętrzna wobec niego siła, używa określenia „ta rzecz” („this thing”), jakby bojąc się nawet nazwać łączące ich relacje. Tutaj jednak, podobnie jak w „Obywatelu Milk” problem stanowi głównie sytuacja społeczna bohaterów. Zostali oni zobrazowani jako ofiary stereotypów i nietolerancji. Są to zwyczajni, wrażliwi, inteligentni ludzie starający się poradzić sobie z bardzo trudną sytuacją życiową, ich portrety psychologiczne są głębokie i przekonujące. Schemat męskości, który obaj są kategorycznie zobowiązani wypełniać, wyklucza możliwość otwartego wyrażania łączącej ich miłości.

W odróżnieniu od omówionych już przykładów, w „Tajemnicy Brokeback Mountain” zaprzeczono stereotypowi inwersji płci. Bohaterowie podporządkowują się sztywno określonym normom męskości, nie zdradza ich wygląd, nie przejawiają kobiecych zachowań. Również związek mężczyzn pokazany jest zgodnie z wiedzą psychologiczną. Ich więź ma przede wszystkim charakter emocjonalny, nie seksualny.

„Złe wychowanie” (La mala educacion), prod. Hiszpania 2004, reż. Pedro Almodovar, 105 min.

a) treści stereotypowe

Film przedstawia osoby homoseksualne w sposób kontrowersyjny i zgodny ze stereotypowymi wyobrażeniami. Nawet biorąc pod uwagę fakt, iż Almodovar zwykle kreuje bohaterów nietypowych, łamiących normy społeczne, jest to wizerunek zbrutalizowany.

Widzimy tu połączenie homoseksualnej orientacji z zaburzeniami identyfikacji płciowej i preferencji seksualnych. Spośród czterech najważniejszych bohaterów (Ignatio, Enrique, Juan, Ojciec Monolo) tylko jeden nie przejawia żadnych zaburzeń sfery seksualnej. Homoseks-

sualista (Ojciec Monolo), zgodnie z homofobicznym przeświadczeniem, stanowi tu zagrożenie dla dzieci. Ponadto, każdy mężczyzna prezentuje obraz sfeminizowanego geja. Przedstawione tu środowisko homoseksualne łamie bardzo wiele norm społecznych, potwierdzając tym samym tezę o szczególnie kryminogennym charakterze tej grupy – zdarzają się w nim kradzieże, wyłudzenia, narkomania, prostytutka, a nawet morderstwa. Mężczyźni prowadzą również intensywne życie seksualne, co zgadza się z wyobrażeniem rozwiązłych gejów. W filmie zawarta jest także stereotypowa hipoteza na temat źródeł orientacji homoseksualnej i zaburzeń identyfikacji płciowej, w postaci młodzieńczego uwiedzenia.

b) treści podważające stereotyp

Należy podkreślić, iż Almodovar celowo pokazuje w swoim filmie osoby przekraczające przyjęte normy w odniesieniu do roli płciowej i tożsamości płciowej. Jego celem jest pokazanie płynnych granic między normą a patologią oraz zwrócenie uwagi na często niepoddającą się klasyfikacji, różnorodność przejawów ludzkiej seksualności. Jego obraz nie ma wydzźwięku oceniającego, a opisowy – pokazuje, że jednostki łamiące wszelkie typologie seksuologiczne istnieją, a ich istnienie oraz ich tożsamości są wyzwaniem nie tylko dla norm społecznych, ale również dla nauki.

Film Almodovara jest w tym kontekście przydatny dydaktycznie jako egzemplifikacja złożonego funkcjonowania różnych sfer ludzkiej seksualności. Twórcze wydaje się połączenie go 5-warstwowym modelem seksualności zaproponowanym przez Martina E.P. Seligmiana [26]. W rozumieniu autora kolejne poziomy seksualności człowieka – identyfikacja płciowa, orientacja seksualna, preferencje seksualne, rola płciowa oraz sprawność seksualna – są od siebie niezależne.

„American Beauty”, prod. USA 1999, reż. Sam Mendes, 122 min.

a) treści stereotypowe

Osoba homoseksualna jest tu ukazana jako sprawca zbrodni, człowiek bezwzględny, sztywno trzymający się swoich zasad, nie okazujący uczuć. Obraz ten zgadza się z cechami stereotypu „samotny-tajemniczy” [17]. Bohater ukrywający swoje homoseksualne potrzeby jest osobą głęboko nieszczęśliwą i sfrustrowaną. Narzuca sobie i rodzinie bardzo rygorystyczne standardy zachowania. Znamienna jest tu dramatyczna scena interakcji między Fittsem a jego synem (01:12:13), w której poucza Ricky'ego: „Nie możesz robić wszystkiego na co tylko masz ochotę. Tak nie wolno. Są pewne zasady. Potrzebujesz szkieletu. Potrzebujesz dyscypliny”. Frank utrzymuje także znaczny dystans emocjonalny wobec osób mu najbliższych – żony i syna. Obrazują to sceny, przedstawiające wspólne spędzanie czasu przez Fittsów, przy stole lub przed telewizorem (00:29:00). Członkowie rodziny siedzą obok siebie bez słowa, unikając wchodzenia w kontakt.

b) treści podważające stereotyp

Z drugiej strony Frank Fitts jest przedstawiony jako ofiara. Wpojony mu brak akceptacji dla odmienności seksualnej powoduje, iż nigdy nie było mu dane zaznać miłości i szczęścia. Przez całe życie musiał ukrywać swoje prawdziwe ja, unieszczęśliwił także swoją żonę i syna. Postać ta może być prezentowana jako przykład procesu samonaznaczenia. Oznacza to uświadomienie sobie przez człowieka posiadania cechy negatywnie wyróżniającej go z otoczenia, swojego potencjalnego statusu dewiantycznego. Samonaznaczenie nie musi się wiązać z ujawnieniem stygmatu i reakcją społeczną, wymaga wyłącznie zinternalizowania norm społecznych, wobec których własne cechy stoją w opozycji. Jednostka może być wówczas „dewiantem ukrytym” i „wewnętrznym egzekutorem”, usilnie dostosowującym swoje zachowanie do norm społecznych po to, by jego stygmat pozostał ukryty [16]. Homoseksualny bohater „American Beauty” tak silnie zinternalizował przekonanie o nienormalności odczuwanych przez siebie potrzeb, że zablokował jakiegokolwiek przejawy seksualności i emocjonalności. W jego odbiorze homoseksualność była nienormalna pod względem moralnym, religijnym i społecznym. Swoją brak tolerancji dla gejów, wrogość i obrzydzenie, wyraża wielokrotnie (na przykład w scenie 0:25:36: „Jak te cioty śmiały spojrzeć ci w twarz, nie mają za grosz wstydu.”). Ta postawa skontrastowana jest w filmie z akceptującym odbiorem jawnie żyjących gejów przez najbliższe otoczenie Fittsa. Nadaje to postaci dodatkowy tragizm.

„Filadelfia” (Philadelphia) prod. USA, 1993, reż. Jonathan Demme, 125 min.

a) treści stereotypowe

W „Filadelfii”, inaczej niż w pozostałych filmach, do charakterystyki głównego bohatera wykorzystany został wyidealizowany, pozytywny stereotyp geja. Andrew Becket to szczególnie uzdolniony prawnik, idealny wujek, brat i syn. Interesuje się sztuką, jest wrażliwy, ale zdeterminowany i silny. Wyidealizowany jest także obraz związku głównego bohatera. Można odnieść wrażenie, że ani śmiertelna, zaraźliwa choroba Andrew, ani nagłośniony medialnie i wyczerpujący proces sądowy zdają się nie stanowić problemów dla jego partnera.

b) treści podważające stereotyp

W „Filadelfii” osi fabuły jest walka między normą psychologiczną i partnerską a normą społeczną i religijną. Film w sposób realistyczny pokazuje specyficzne problemy, z jakimi borykają homoseksualiści żyjący w ksenofobicznym, pełnym uprzedzeń i skłonnych do dyskryminacji społeczeństwie. Przedstawia w pełni akceptujących swoją naturę gejów, pragnących żyć otwarcie i posiadać prawa równe heteroseksualistom. Celem homoseksualnych bohaterów jest spokojne, ciche życie. Nie walczą oni o zmiany w systemie społecznym, ani w prawodawstwie. Pragną tylko „normalności” – możliwości życia zgodnie ze swoimi preferencjami.

Dyskusja

Analizowane filmy prezentują osoby homoseksualne w sposób wielowymiarowy, nie skupiając się w ich charakterystyce wyłącznie na sposobie zaspokajania popędu seksualnego. Już sam ten fakt oznacza odejście od etykietowania gejów i lesbijek i narzucania im roli wynikającej z etykiety.

Większość zaproponowanych obrazów przełamuje negatywne stereotypy lub nawet prezentuje stereotypowo wyidealizowany obraz osób homoseksualnych („The Kids are all right”, „Obywatel Milk”, „Tajemnica Brokeback Mountain”, „Filadelfia”). Charakterystyczne jest również to, iż obrazy zgodne z negatywnym stereotypem („Złe wychowanie”, „American Beauty”) nie niosą przesłania patologizującego homoseksualność, lecz ukazują głębokie psychologicznie, niejednoznaczne portrety osób homoseksualnych i wskazują raczej na nieadekwatność norm społecznych dotyczących seksualności.

Pojawiające się u osób nieheteroseksualnych problemy psychiczne, ujmowane są w sposób prawidłowy, jako wynik społecznej opresji i stresu mniejszościowego („Obywatel Milk”, „American Beauty”).

W niektórych filmach zaznaczono również niejednoznaczność i płynność definicji orientacji seksualnej („Złe wychowanie”, „The Kids are all right”).

W niemal wszystkich analizowanych dziełach relacje gejów i lesbijek przedstawiane są z naciskiem na elementy zaangażowania emocjonalnego, fascynacji i preferencji życiowych, nie zaś wyłącznie uwzględniając zaspokojenie popędu seksualnego. Są to więc prawidłowe obrazy istoty zjawisk składających się na orientację psychoseksualną.

Prawidłowe jest także przedstawienie dynamiki związków gejów i lesbijek, jako nie różniącej się w zasadzie od przebiegu związków emocjonalnych heteroseksualistów, lecz narażonej na dodatkowe, specyficzne trudności („The Kids are all right”, „Obywatel Milk”, „Tajemnica Brokeback Mountain”, „Filadelfia”). Równocześnie należy jednak zaznaczyć, iż te same produkcje podtrzymują stereotypowy obraz sztywnego, opartego na wymiarach „męskości” i „kobiecości” podziału ról i obowiązków w związkach osób homoseksualnych.

W jedynym filmie dotyczącym bezpośrednio zagadania wychowywania dzieci przez gejów i lesbijki („The Kids are all right”) przeciwstawiono się homofobicznemu przekonaniu, jakoby osoby homoseksualne nie mogły prawidłowo spełniać zadań rodzicielskich.

Fakt, że w nurcie popularnym kinematografii pojawiają się filmy przełamujące uprzedzenia wobec osób nieheteroseksualnych i kreujące obraz zgodny ze stanem wiedzy naukowej można z całą pewnością uznać za optymistyczny. Przede wszystkim przedstawiciele mniejszości seksualnych są ukazywani wielowymiarowo, bez przesadnej koncentracji na tym jednym elemencie ich osobowości, a zachowania homoseksualne nie są medykaliżowane i patologizowane. W większości filmów zaznaczana jest także nieadekwatność i szkodliwość restrykcyjnych norm społecznych oraz

krzywdzące konsekwencje uprzedzeń. Zaprezentowane filmy pozwalają mieć nadzieję, iż akceptacja dla różnorodności ludzkich orientacji seksualnych staje się coraz bardziej powszechna.

Analizowane filmy są godnym polecenia narzędziem dydaktycznym, które może przyczynić się do osłabiania uprzedzeń. Pierwotnym celem sztuki w ogóle, a także wszelkich sztuk teatralnych (a film można uznać za modyfikację i rozszerzenie teatru) było wzbudzenie głębokiego przeżycia emocjonalnego, które w założeniu powodować miało oczyszczenie z wszelkich negatywnych emocji oraz zmianę postaw i zachowań. Filmy, poprzez wzbudzanie u widza określonych emocji wobec osób homoseksualnych sprawiają, że osłabianie uprzedzeń jest bardziej prawdopodobne, a podważanie przez nie treści popularnych stereotypów może być w tym kontekście łatwiej przyswojone. Należy pamiętać również o tym, iż wiele osób nie miało nigdy osobistego kontaktu z osobą deklarującą się jako homoseksualna [21]. Oznacza to, że swoją wiedzę na temat tej grupy niejako z konieczności czerpać muszą ze stereotypów. Dzięki filmom, przełamującym obiegowe opinie, osoby takie mają w ogóle możliwość przeanalizowania społecznie podzielanych poglądów.

Piśmiennictwo

1. Chlewiński Z.: Stereotypy: struktura, funkcje, geneza. Analiza interdyscyplinarna. W: Kolokwia psychologiczne nr 1: Stereotypy i uprzedzenia. Red. Z. Chlewiński, I. Kurcz, Instytut Psychologii PAN, Warszawa 1992, 7, 11-12, 15.
2. Schaff A.: Stereotypy a działanie ludzkie. Wydawnictwo Książka i Wiedza, Warszawa 1981, 51-60, 69.
3. Kurcz I.: Zmiana stereotypów: jej mechanizmy i granice. W: Stereotypy i uprzedzenia. Uwarunkowania psychologiczne i kulturowe. Red. M. Kofta, A. Jasińska-Kania, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2001, 5, 7.
4. Kurcz I.: Stereotypy, prototypy i procesy kategoryzacji. W: Kolokwia psychologiczne nr 1: Stereotypy i uprzedzenia. Red. Z. Chlewiński, I. Kurcz, Instytut Psychologii PAN, Warszawa 1992, 29-44.
5. Devine P.: Stereotypes and Prejudice: Their Automatic and Controlled Component. *J. Pers. Soc. Psychol.*, 1989, 56, 1, 5-18.
6. Jarymowicz M.: W poszukiwaniu przesłanek sztywności stereotypów. W: Stereotypy i uprzedzenia. Uwarunkowania psychologiczne i kulturowe. Red. M. Kofta, A. Jasińska-Kania, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2001, 34.
7. Aronson E., Wilson, R.E., Ackert R.M.: Psychologia społeczna. Serce i umysł. Wydawnictwo Zysk i s-ka, Poznań 1997, 543, 578-580, 548.
8. Adamska K.: Ludzie obok. Lesbijki i geje w Polsce. Pracownia Duszycki, Toruń 1998, 64, 67, 71, 77, 60-63.
9. Bojarska K., Kowalczyk R.: Homoseksualność i społeczeństwo. W: Podstawy seksuologii. Red. Z. Lew-Starowicz, V. Skrzypulec, Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Warszawa 2010, 34.
10. Długolecka A.: Współczesna diagnostyka orientacji seksualnych. W: Seksualność człowieka w ujęciu wieloaspektowym. Red. Z. Lew-Starowicz, Wydawnictwo Vizja Press and IT, Warszawa 2009, 24, 19.

11. Szukalski P.: Zachowania homoseksualne i postawy wobec homoseksualizmu. Analiza porównawcza Polski i krajów wysokorozwiniętych. W: Homoseksualizm. Perspektywa interdyscyplinarna. Red. K. Slany, B. Kowalska, M. Śmietana, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2005, 76.
12. Storms M.: Theories of Sexual Orientation. *J. Pers. Soc. Psychol.*, 1980, 38, 5, 783-792.
13. Lew-Starowicz Z., Lew-Starowicz M., Dulko S.: Homoseksualizm. W: Homoseksualizm. Perspektywa interdyscyplinarna. Red. K. Slany, B. Kowalska, M. Śmietana, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2005, 39.
14. Diaz R. M.: Gender nonconformity, homophobia, and mental distress in Latino gay and bisexual men. *The Journal of Sex Research*, 2007, <http://www.thefreelibrary.com/>, 10.12.2011.
15. Meyer I.H.: Prejudice, Social Stress, and Mental Health in Lesbian, Gay, and Bisexual Populations: Conceptual Issues and Research Evidence. *Psychol. Bull.*, 2003, 129, 5, 674-697.
16. Siemaszko A.: Granice tolerancji. O teoriach zachowań dewiacyjnych. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993, 259-390, 274.
17. Pilecka B.: Psychospołeczny kontekst homoseksualizmu. Wydawnictwo Radamsa. Kraków 1999, 124, 121.
18. Lew-Starowicz Z., Zdrojewski Z., Dulko S.: Leksykon seksuologiczny. Wydawnictwo Continuo, Warszawa 2002, 40.
19. Majka-Rostek D.: Role genderowe w związkach jednopłciowych. W: Z odmiennej perspektywy. Studia queer w Polsce. Red. M. Baer, M. Lizurej, Oficyna Wydawnicza Arboretum, Warszawa 2007, 185-198.
20. Kowalczyk R., Mirocha M., Potaczek T.: Stereotypy a orientacja seksualna. Obraz „typowego” geja i lesbijki w oczach młodych mężczyzn. W: Parametry pożądania. Kultura odmieńców wobec homofobii. Red. T. Basiuk, D. Ferens, T. Sikora, Wydawnictwo Universitas, Kraków 2006, 89-98.
21. Feliksiak, M.: Postawy wobec gejów i lesbijek. Komunikat z badań. Centrum Badań Opinii Społecznej, Warszawa 2010, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2010/K_095_10.PDF, 5.12.2011
22. Golombok S., Perry B., Burston A. i wsp.: Children With Lesbian Parents: A Community Study. *Develop. Psychol.*, 2003, 39, 1, 20-33
23. Patterson Ch.: Lesbian and gay parents and their children: Summary of research finding. W: Lesbian and gay parenting. American Psychological Association 2005, www.apa.org/pi/lgbt/resources/parenting-full.pdf, 7.12.2011
24. Jadv V, Freeman T., Kramer W. i wsp.: Experiences of offspring searching for and contacting their donor siblings and donor. *Reproductive bioMedicine Online*, 2010, 20, 523- 532.
25. Rawsthorne M., Costello M.: Cleaning the sink: exploring the experiences of Australian lesbian parents reconciling work/family responsibilities. *Community, Work & Family*, 2010, 13, 2, 189-204.
26. Seligman M.E.P., Walker E., Rosenham D. (red.): Psychopatologia. Wydawnictwo Zysk i s-ka, Poznań 2003, 573-615.

Adres do korespondencji:

Sylwia Waclawik
Sylwia.waclawik@gmail.com